

ПОДІЇ

УДК 630.001.1

В. І. ФОМІН, В. В. ШЕВЧУК, І. В. ТИМОЩУК, І. М. ШЕЙГАС*

90 РОКІВ ЗАЛІСЕННЯ ПІСКІВ

Державне підприємство «Степовий ім. В. М. Виноградова філіал Українського ордена «Знак Пошани» науково-дослідного інституту лісового господарства та агролісомеліорації ім. Г.М. Висоцького»

Стисло наведено важливі етапи діяльності державного підприємства «Степовий філіал УкрНДІЛГА» за 90 років, починаючи від його створення та до наших днів. Описано передумови створення наукового підприємства в галузі для вирішення проблем заліснення та зупинення руху Нижньодніпровських піщаних арен. Отриманий багаторічний позитивний і негативний досвід заліснення пісків дав змогу сформулювати наукову думку щодо доцільності комплексного їхнього освоєння та садіння монокультур сосни. Описано основні наукові теми, пророблені працівниками підприємства, та досягнення у сфері наукових досліджень. Надано інформацію про керівництво, зокрема директорів, за весь період існування підприємства. Виявлено фактори збільшення видового біорізноманіття за весь період заліснення піщаних арен. Згадано про спроби створення природоохоронних комплексів, до складу яких входила штучна водойма, оточена посадками із листяних та кущових порід. Наведено низку першочергових наукових проблем і пріоритетів сучасності у сфері заліснення Нижньодніпровських пісків та збереження лісових масивів у належному стані.
Ключові слова: заліснення, комплексне освоєння пісків, монокультури сосни, наукові досягнення, Нижньодніпровські піщані арені, порода.

Вступ. Перші систематичні спроби зупинити поширення Нижньодніпровських сипучих пісків здійснювалися зусиллями окремих осіб – лісничих і зводилися до закладення посадок шелюги (*Salix acutifolia* Willd.), створення механічного захисту, пізніше – садіння робінії псевдоакації (*Robinia pseudoacacia* L.), клена ясенелистого (*Acer negundo* L.) та інших листяних і кущових порід, а також сосни звичайної (*Pinus sylvestris* L.) та кримської (*P. pallasiana* D. Don.). Лісничим Власовим за дев'ятирічний період (1834–1842 рр.) було засаджено не більше 50 десятин. За цей же період К. Панасенком було вперше закріплено шелюгою до 20 га летючих пісків приватного володіння, за що його було нагороджено срібною медаллю. Було випробувано 15 порід дерев і кущів на площі 504 га, лісівники намагалися вирощувати навіть виноград, та результати були незадовільними. Підсумком майже сторічної боротьби з піщаною пустелею було декілька десятин лісових насаджень, виноградників і дерев. За свідченням І. А. Борткевича, який очолював Олешківське лісництво з 1893 по 1924 рр., на той час лісові насадження існували у вигляді вузьких смуг навколо основних населених пунктів і шляхів, які їх з'єднували. Практично 100 % посаджених у той час соснових культур загинули через нестачу вологи в ґрунті і пошкодження личинками коренегризучих шкідників. На той час сосну було визнано породою, непридатною для заліснення піщаних масивів. Під час громадянської війни 1917 р. було винищено залишки насадженого та природного лісу.

З метою залучення до сільськогосподарського виробництва нових земель, зокрема піщаних масивів, Сільськогосподарський Науковий Комітет НКЗ України організував і направив у 1925 р. для наукових досліджень експедицію в район піщаних арен.

Комплексна експедиція, до складу якої входили екологи, ґрунтознавці, ботаніки, ентомологи, фітопатологи, агрономи та лісівники, працювала два роки та окрім детального опису піщаних арен надала низку рекомендацій, однією з яких було вказано на необхідність постійної присутності вчених у цьому регіоні (Shevchuk 2002).

Метою дослідження було висвітлення теоретичних і практичних питань, які доводилося вирішувати науковцям за 90-річний період існування ДП «Степовий філіал УкрНДІЛГА» у сфері заліснення Нижньодніпровських піщаних масивів.

Матеріали й методи. Використано оригінали звітів про виконання науково-дослідних робіт з лісівництва, починаючи з 1956 р., публікації та інші джерела.

* © В. І. Фомін, В. В. Шевчук, І. В. Тимощук, І. М. Шейгас, 2017

Результати та обговорення. Постановою Держплану УРСР від 31.08.1925 протоколом за № 150 на основі доповіді НКЗ УРСР було затверджено проект щодо організації на Нижньодніпровських пісках Олешківської піщано-меліоративної дослідної станції з метою вишукування способів економічно вигідного господарського освоєння масивів Нижньодніпровських пісків. Свою практичну діяльність станція розпочала 1 жовтня 1927 р. До її складу входили відділи гідрології, агрономічних заходів, лісівництва та ентомології.

Дослідна станція неодноразово зазнавала реорганізації та змінювала назву й підпорядкування:

- з моменту організації до 1928 р. – Олешківська піщано-меліоративна дослідна станція;
- з 1928 до 1943 р. – Цюрупинська агролісомеліоративна дослідна станція;
- з 1943 до 1948 р. – Цюрупинська науково-дослідна станція по залісенню Нижньодніпровських пісків;
- у 1948 р. – Цюрупинська науково-дослідна станція виноградарства та освоєння Дніпровських пісків;
- з 1948 до 1950 р. – Цюрупинська науково-дослідна станція виноградарства;
- з 1950 до 1956 р. – Українська науково-дослідна станція виноградарства та освоєння пісків;
- у 1956 р. реорганізована в Нижньодніпровську науково-дослідну станцію залісення пісків і виноградарства на пісках та підпорядкована Українському науково-дослідному інституту лісового господарства та агролісомеліорації ім. Г. М. Висоцького (м. Харків);
- у 1987 р. Постановою Ради Міністрів УРСР від 12.10.1987 № 335 «Про увічнення пам'яті дійсного члена-кореспондента ВАСГН ім. В. І. Леніна В. М. Виноградова» станції присвоєне його ім'я;
- у 1993 р. на її базі створено Степовий ім. В. М. Виноградова філіал УкрНДІЛГА згідно з Наказом Міністерства лісового господарства № 50 від 11.04.1993 та Наказом УкрНВО «Ліс» № 52 від 05.05. 1119 із зоною діяльності в межах Одеської, Миколаївської, Херсонської та Запорізької областей;
- у 2005 р. Наказом Держкомлісгоспу України за № 348 від 15.06.2005 філіал реорганізовано в Державне підприємство «Степовий ім. В. М. Виноградова філіал Українського Ордена «Знак Пошани» науково-дослідного інституту лісового господарства та агролісомеліорації ім. Г. М. Висоцького».

Метою створення філіалу (згодом ДП «Степовий філіал УкрНДІЛГА») було проведення наукових досліджень у галузі Степового лісівництва, а саме по напрямках:

- захисного лісорозведення;
- комплексного освоєння Нижньодніпровських пісків;
- лісорозведення у прибережній зоні Чорного і Азовського морів;
- вдосконалення мисливського господарства;
- організації екологічного моніторингу лісів.

Структура філіалу визначалася метою та основними напрямками діяльності і включала наукову частину, науково-дослідне мисливське господарство та дослідне лісівництво. Відповідно, за час існування станції змінилося багато її керівників, особливо за період до 1956 р. (Shevchuk 2002).

Першим завідувачем станції та відділу лісівництва було призначено Артема Владиславовича Топчевського (рис. 1). Вже в перші роки діяльності станції А. В. Топчевський зробив висновки щодо невдалих спроб залісення пісків попередниками, а саме: більшість порід не відповідали умовам природно-історичного росту; способи створення лісових культур не відрізнялися від загальноприйнятих у лісовій зоні, за винятком окремих випадків; ґрунтових дослідних робіт з лісорозведення не проводили; були відсутні наступництво (послідовність) у роботах із залісення пісків та аналіз невдач. Останнє часом зводилося до висловлювання суб'єктивних висновків окремих ентузіастів. Водночас А. В. Топчевський сформулював основні напрями діяльності:

- визначення реальних площ можливого залісення Нижньодніпровських пісків як загалом, так і щодо окремих арен та їхніх частин;
- з'ясування доцільності використання пісків у цих природно-історичних і економічних умовах регіону для вирощування лісу лісогосподарського, а не захисного призначення;
- забезпечення за допомогою меліоративних культур раціонального та довгострокового закріплення пісків (Topchevskiy 1928).

Рис. 1 – А. В. Топчевський – завідувач Олешківської піщано-меліоративної дослідної станції у 1927 р.

Отже, у довоєнний період дослідницькі роботи були націлені на підбір асортименту порід, розроблення способів закріплення та залісення пісків, пошуки оптимальної агротехніки створення лісових культур. Уже в той час зроблено висновок, що приживлюваність і ріст різних деревних порід залежать від глибини залягання ґрунтових вод. Листяні породи, особливо робінія псевдоакація, добре росли на мілкопохованих чорноземовидних супіщаних ґрунтах (від 0,5 до 17 м). Кращими умовами для росту сосни є низькопідвищені елементи рельєфу з рівнем ґрунтових вод 80–140 см (Кривокобульскі 1937). Саме на таких ділянках насадження нині мають найвищу продуктивність, і водночас саме вони найбільше потерпали від усихання під час падіння рівня ґрунтових вод у 90-ті роки минулого сторіччя.

Дослідженнями А. В. Топчевського та І. М. Кривокобульського встановлено, що лісові культури на глибоководних пісках, закладені після глибокої плантажної оранки, мали суттєві переваги в приживлюваності й таксаційних показниках у порівнянні з культурами, закладеними після суцільної оранки на глибину 15 см та в мілких борознах (Vinogradov 1970). Було також визначено, що звичайна агротехніка не є прийнятною у разі створення лісових насаджень в середині піщаних арен. Зроблено висновок, що садіння культур сосни дворічними або добре розвиненими однорічними сіянцями за умови доброго зволоження та своєчасного якісного догляду за ними значно підвищує приживлюваність культур і подальшу збереженість.

Загалом у довоєнні роки проведено дослідження з 8 наукових тем, які включали 30 розділів. Наукові досягнення стали складовою «Плану сільськогосподарського освоєння Нижньодніпровських пісків», затвердженого Держпланом УРСР, та технічного проекту залісення пісків (1951). Помилковим у вказаному документі слід вважати рекомендований

обробіток ґрунту широкими смугами, що сприяло виникненню піщаних бурь. Не виправдало себе шелюгування голих рухомих пісків із наступним садінням у міжряддях культур сосни. Для залісення бугристих пісків (A_0-A_1) було запропоновано торф'яно-гніздовий спосіб із вітрозахистом із природного травостою, а на рівнинних і слабкохвилястих пісках (A_1) – рядкові посадки сосни смугами завширшки 30 м з такими самими смугами природного травостою, на близьководних і гумусованих пісках (A_2-B_1) – рядкові культури під захистом жита. Останні два способи себе не виправдали. Торф'яно-гніздовий метод також мав низку недоліків і вже з 1956 р. від нього практично відмовилися.

У повоєнні роки Д. П. Торопогрицький та Н. Л. Терентьева в співтоваристві з виробничниками О. П. Мозговим і А. В. Гуляєвим розробили агротехніку вирощування доброякісних стандартних сіянців сосни у місцевих розсадниках. Логічне продовження робіт у цьому напрямі було виконано Д. П. Торопогрицьким у 1955–1956 рр. та стосувалося розроблення стандартів сіянців сосни звичайної та кримської для залісення бідних глибоководних пісків Нижньодніпровських арен.

Протягом 1953–1956 рр. працівники відділу лісівництва і лісомеліорації станції (А. Ф. Кошелев, П. А. Скрипка, Т. Т. Говорова, Т. Г. Маркін, І. М. Головчанський, В. М. Виноградов) разом із науковцями УкрНДІЛГА (М. М. Дрюченко) випробували різні способи підготовки ґрунту і успішно застосували нову агротехніку садіння сосни механізованим способом по глибоко розпушеному ґрунту.

У 1951–1953 рр. на піщаних аренах на базі лісомеліоративних станцій було створено низку лігоспів, що завдяки розробленій дослідною станцією агротехніці вирощування якісного місцевого садивного матеріалу, агротехніці підготування ґрунту та новим агротехнічним способам створення культур дало поштовх до масового залісення Нижньодніпровських пісків.

Таким чином, за період з 1927 по 1953 рр. науковцями дослідної станції узагальнено понад сторічний досвід залісення пісків, поставлено численні дослідні з підбору порід, агротехніки підготування ґрунту, застосування добрив і трав'яних сумішей, розпочато роботи з дослідження гідрологічних умов на піщаних аренах.

З 1956 по 1971 рр. посаду директора станції обіймав В. М. Виноградов (1924–1987) (рис. 2).

Рис. 2 – В. М. Виноградов – директор Нижньодніпровської науково-дослідної станції залісення пісків і виноградарства на пісках з 1956 по 1971 рр.

Він пройшов шлях від старшого наукового співробітника до директора ВНДІ агролісомеліорації (1971–1973 рр.) та академіка-секретаря Відділу лісівництва і агролісомеліорації, члена президії ВАСГНІЛ (1973–1987 рр.). Під його керівництвом і за безпосередньою участю розроблено і втілено теоретичні основи комплексного освоєння пісків під лісові насадження, сади та виноградники. Заслужений лісівник України (1968), лауреат Державної премії (1986), мав численні нагороди. За його участю опубліковано близько 200 наукових праць.

З дотриманням наступництва у вивченні основних питань, які проробляли раніше, діяльність дослідної станції в цей період була націлена на розробку теоретичних основ ведення лісового господарства на піщаних аренах Нижньодніпров'я. Основні напрями – це вивчення водного режиму піщаних арен, взаємодія соснових насаджень з ґрунтами, визначення оптимальної площі деревостанів різного віку, рубки догляду в соснових насадженнях (В. М. Виноградов, Д. К. Бабенко, Д. П. Торопогрицький спільно з М. М. Дрюченко).

Хімічні заходи боротьби з бур'янами під час створення лісових культур, способи закріплення бугристих пісків, агротехніку механізованого догляду за рядковими культурами (оптимальна ширина обробітку в різних рослинних асоціаціях, кратність доглядів) вивчала Н. Л. Берхгольц. Вирощування садивного матеріалу, зокрема тополі, закладання дослідно-виробничі насадження цієї культури здійснювали М. М. Дрюченко, Д. П. Торопогрицький, Ф. А. Павленко (Shevchuk 2005).

У цей час Ю. Л. Кірюковим закладено довгострокові дослідні з густоти посадки, рубок догляду, організовано мережу пунктів спостереження за рівнем ґрунтових вод, створено сотні гектарів дослідно-виробничих культур, закладено пінетум та ін. За цей період досліджень вирішено питання класифікації лісокультурних площ (Н. М. Дрюченко, В. М. Виноградов), розроблено принципи та способи залісення різних категорій пісків, вивчено особливості живлення сосни в умовах Степу, зроблено висновки щодо підбору порід на Кінбурнській косі в умовах середнього та слабкого засолення ґрунтів, надано рекомендації виробництву із залісення зазначених категорій земель.

На середину 1960-х років припадає максимальний обсяг робіт із залісення пісків. Щороку в Херсонській області створювали 6,7–7,7 тис. га лісових культур, приживлюваність яких перевищувала 90 %.

Поступово пріоритети в наукових дослідженнях надаються науковому обґрунтуванню заходів, націлених на підвищення стійкості та продуктивності соснових насаджень на пісках. Це насамперед визначення віку змикання культур у різних ТУМ, оптимальної площі живлення, особливо в умовах сухого та дуже сухого бору, вивчення впливу створених насаджень на рівень ґрунтових вод. Вивчення кліматичних екотипів сосни звичайної в умовах Нижньодніпровських пісків для виявлення найбільш продуктивних із них і встановлення конкретних районів України для заготівлі й завезення насіння розпочато в 1961 р. під керівництвом лісничого Дослідного лісництва О. Я. Якобсона. Для цього в 1961–1962 рр. у розсаднику лісництва було вирощено сіянці сосни звичайної з насіння, завезеного з 11 областей України. У географічних культурах були репрезентовані кліматипи з таких лісгоспів: Чернігівський (Чернігівська обл.), Лебединський (Сумська обл.), Костопільський (Рівненська обл.), Іванківський (Київська обл.), Ізюмський (Харківська обл.), Черкаський (Черкаська обл.), Кременський (Луганська обл.), Слов'янський (Донецька обл.), Новомосковський (Дніпропетровська обл.) та Новогеоргієвський (Кіровоградська обл.). На жаль, інші дані щодо материнських насаджень відсутні.

С. Г. Коханий встановив, що найбільші запаси деревини накопичили деревостани географічних походжень сосни звичайної Черкаської ($258 \text{ м}^3 \cdot \text{га}^{-1}$), Дніпропетровської ($229 \text{ м}^3 \cdot \text{га}^{-1}$), Харківської ($216 \text{ м}^3 \cdot \text{га}^{-1}$) та Чернігівської ($208 \text{ м}^3 \cdot \text{га}^{-1}$) областей. Найкращими екотипами за ростовими показниками виявилися сосни походженням із Харківської,

Дніпропетровської та Черкаської областей, найгіршими – із Рівненської, Сумської, Київської та Кіровоградської областей. Сучасний стан культур визнано добрим (Kohanyі 1993).

З метою випробування різних видів сосни на Нижньодніпровських пісках і рекомендації кращих із них для лісогосподарського виробництва у період з 1960 по 1965 рр. було закладено пінетум у Дослідному лісництві СФ УкрНДЛГА на двох ділянках. Сіянци різних видів сосни вирощували в розсаднику Дослідного лісництва із насіння, одержаного переважно із Никітського ботанічного саду та Сочинського дендрарію. За період створення пінетума висаджено 22 види сосни. Добре збереглися до наших часів і ростуть у пінетумі на середньогорбистих пісках лише сосна звичайна та кримська (Kohanyі 1994).

З 1969 р. розпочато роботи зі створення лісонасінневої бази (Д. П. Торопогрицький, Н. Д. Килимчук), закладено ПЛНД, відібрано плюсові дерева сосни звичайної та кримської, а також щоглової форми робінії псевдоакації (*Robinia pseudoacacia*).

Розвиток промислового виноградарства й садівництва на Нижньодніпровських пісках став можливим насамперед завдяки масовому залісенню регіону. Створення сучасних виноградних і плодкових насаджень на значних площах потребувало наукового забезпечення. Лабораторіями виноградарства і плодівництва з 1970 по 1995 рр. було виконано 27 наукових тем, зокрема 16 – за державним замовленням та 11 – госпдоговірних.

У 1971–1984 рр. директором станції працював І. М. Тарасенко (1923–2009) вчений лісовод-меліоратор, кандидат біологічних наук. З 1959 р. він очолював відділ захисту рослин Нижньодніпровської науково-дослідної станції залісення пісків і виноградарства на пісках. Під його керівництвом розроблено регіональну систему заходів з вирощування насаджень в умовах Нижньодніпровських пісків. Він брав участь у розробленні системи заходів із захисту плодкових культур від шкідників і хвороб.

Інтегрована система захисту соснових молодняків від пагов'юна зимуючого (*Evetria buoliana* Schiff.), яку розробив І. М. Тарасенко, стала одним із ключових факторів, які зробили можливим підвищення стійкості соснових лісів на піщаних аренах. Вчений мав численні нагороди за бойові заслуги та трудові досягнення, а також почесне звання «Заслужений лісівник України». Він видав 196 наукових праць, зареєстрував два винаходи.

У цей же час колектив науковців (І. М. Тарасенко, І. О. Коробов, І. Г. Морозова, Ю. В. Новак, Г. Є. Свистула, З. О. Скларова) розробив і впровадив регіональну систему заходів з вирощування високопродуктивних насаджень з урахуванням їхнього цільового призначення (Shevchuk 2005).

У 1970-ті роки багато уваги приділялося виведенню гібридів тополі та випробуванню їх з метою створення лісосировинної бази для Херсонського целюлозно-паперового комбінату (А. І. Коваленко, І. М. Головчанський (УкрНДЛГА)). Дослідження проводили з 1979 по 1996 рр. в межах наукових тем за № 29 «Разработать технологию создания и выращивания плантаций тополя в Херсонской области» (1979–1985 рр.), теми № 64 ХД «Совершенствовать технологию создания и выращивания плантационных культур тополей местной лесосырьевой базы Херсонского целлюлозно-бумажного завода» (1986–1990 рр), теми № 85 ХД «Изучить возможность расширения местной лесосырьевой базы Херсонского целлюлозно-бумажного завода» (1991–1996 рр). У дослідній плантаційній культурі тополі запас стовбурової деревини в 10-річному віці на базових варіантах сягав 490–540 м³·га⁻¹, що підтвердило можливість вирощування в умовах степової зони високопродуктивних плантаційних насаджень.

Тоді ж було втілено ідею створення природоохоронних комплексів, до складу яких входила штучна водойма, оточена посадками із листяних та кушових порід. У 1975 і 1976 рр. в урочищі «Дальній Карабай» Дослідного лісництва (кв. 27 і 30) було побудовано дві дослідні водойми, навколо яких із метою вивчення способів закладання мисливських реміз чистими рядами висаджували сіянці дуба звичайного (*Quercus robur* L.), шовковиці білої (*Morus alba*), катальпи (*Catalpa*), тамариксу (*Tamarix*), ялівцю звичайного (*Juniperus communis* L.) та багато інших.

На кінець 1980-х – початок 1990-х років садіння лісу на пісках скоротилося до мінімуму. На той час було створено понад 60 тис. га соснових насаджень, і проблему залісення рухомих пісків було вирішено.

Ініціативним вченим, який все життя присвятив лісу й очолював філіал протягом 1984–1996 рр., був А. А. Сірик (1946–2012). Різнобічна наукова діяльність Андрія Андрійовича, окрім лісомеліоративного напрямку, була націлена на підвищення стійкості лісів як на пісках, так і на інших категоріях земель. Його наукові здобутки стали складовою «Настанови з ведення лісового господарства на Нижньодніпровських пісках», розробленої колективом авторів під його керівництвом. Наукові дослідження А. А. Сірика викладено майже у 250 наукових працях, він є автором чотирьох винаходів. Мав почесні звання «Заслужений лісовод України» та «Почесний лісівник України». Член-кореспондент Академії екологічних наук України (Gladun 2012). Під його керівництвом вже у 1987 р. станція стала переможцем серед наукових установ дослідної мережі УкрНДІЛГА. Окрім дослідницьких робіт з лісової меліорації були розпочаті роботи з наукового обґрунтування оптимізації співвідношення лісових і сільськогосподарських угідь на пісках, розроблено і запатентовано ландшафтно-екологічні принципи залісення горбистих пісків. У 1991–1995 рр. здійснено комплекс господарських заходів для підвищення стійкості соснових насаджень Нижньодніпров'я.

У галузі виноробства Л. І. Алістратова в той період розробила технологію створення десертних вин Каберне Дніпровський, Гілея, Красуня Оксана, а також Мадери та Портвейну із сортів селекції Степового філіалу, яка була передана Херсонсадвинпрому для використання на винзаводах регіону.

Наприкінці 1980-х років на Нижньодніпровських пісках розпочалося масове всихання соснових насаджень, яке охопило майже третину існуючих деревостанів. Зусилля науковців були націлені на виявлення причин цього явища та розроблення заходів із підвищення стійкості деревостанів. Основною причиною А. А. Сірик, Г. Є. Свистула, І. М. Тарасенко вважали різке зниження рівня ґрунтових вод, яке тривало до 1997 р. Не менш загрозливим було також накопичення високоповнотних деревостанів сосни у віці 30–45 років, що негативно відбилося на площі живлення окремих дерев. Результати наукових дослідів викладено в Настановах з ведення господарства в Нижньодніпровських лісах, які згодом доповнювали і уточнювали до 2008 р. (Shevchuk 2002).

На базі СФ УкрНДІЛГА на площі 12 657 га у 1993 р. було створено перше на теренах колишнього Радянського Союзу науково-дослідне мисливське господарство «Нижньодніпровське» як науково-дослідний полігон мисливських досліджень і прототип майбутньої лабораторії, а в подальшому – науково-дослідного інституту мисливствознавства (Shaigas 1996). Існування мисливського господарства було пов'язане з проробленням низки наукових бюджетних і госпдоговірних тем, зокрема: 1986–1988 рр. – тема № 41 (VII.3.I) «Определить фактическую и оптимальную численность диких животных в лесах Гослесфонда Европейской части СССР»; 1994–1996 рр. – тема № 20 «Управління популяціями основних видів мисливських тварин в умовах лісгосподарського виробництва України»; 1997–2000 рр. – тема № 20 «Факторний аналіз умов формування стійких популяцій основних видів мисливської фауни України», (підтеми I та II); 2001–2004 рр. – тема №16 «Вивчити закономірності формування популяцій основних видів великих хижих звірів України та розробити заходи щодо попередження їх негативного впливу на продуктивність мисливського господарства», (підтеми I та II); 2010–2014 рр. – тема № 17 «Дослідити особливості організації та ведення мисливського господарства в Україні в сучасних умовах»; 2015–2019 рр. – тема № 9 «Удосконалити методи обліку чисельності мисливських тварин та розробити нормативи щодо компенсації збитків, які наносять мисливські тварини лісовому господарству», змінений варіант: «Удосконалити методи обліку чисельності мисливських тварин» та багато інших.

Завдяки багаторічним комплексним дослідженням стану вітчизняного лісомисливського господарства І. М. Шейгас отримав фундаментальні наукові результати:

- обґрунтовано та теоретично визначено систему лісогосподарських та біотехнічних заходів, що забезпечує створення лісових культур підвищеної стійкості до трофічних потрав дикими ратичними тваринами-дендрофагами;
- лісомисливське районування приведено у відповідність до лісогосподарського;
- теоретично сформовано та використано у практиці впорядкування мисливських угідь нові класифікаційні типологічні категорії;
- розроблено галузеві критерії лісомисливського господарства;
- науково обґрунтовано та виконано факторний аналіз формування стійких популяцій основних видів мисливських тварин;
- вдосконалено нормативно-правову базу лісомисливського господарства.
- розроблено та впроваджено регіональну систему досвідних лісомисливських господарств;
- вдосконалено систему ведення мисливського впорядкування;
- розроблено, вдосконалено та впроваджено нові методи обліків чисельності мисливських тварин.
- сформовано основні принципи ведення комплексного лісомисливського господарства в рівнинних лісах держави (Shaigas 2015).

Найдовший, але не найлегший період керівництва підприємством з 1996 р. випав В. В. Шевчуку Період формування нової держави, заборгованості фонду заробітної платні, зтяжних економічних криз і недофінансування галузі, незважаючи на титанічні зусилля, мав значний негативний вплив на розвиток лісівничої науки та утримання підприємства в належному стані.

В останні двадцять років науковці ДП «Степовий філіал УкрНДІЛГА» виконують науково-дослідні роботи з тем, керівниками яких є наукові співробітники УкрНДІЛГА. Напрями досліджень – екологічний моніторинг лісів (Т. П. Вовк); вивчення виникнення та поширення патологічних процесів у лісах Нижньодніпров'я (В. В. Шевчук, С. В. Назаренко, В. І. Фомін); розроблення Концепції степового лісівництва, уточнення нормативів захисної лісистості (Н. М. Сірик); дослідження ефективності використання лісами регіону лісорослинного потенціалу, удосконалення регіональних нормативів з рубок догляду (В. В. Шевчук, В. І. Фомін); вирощування садивного матеріалу та лісовідновлення на згрищах за сучасними технологіями (В. В. Шевчук, В. Г. Терлич, І. В. Тимощук); вивчення впливу різних чинників, у тому числі лісових пожеж, на стан лісів на пісках (І. В. Тимощук, С. В. Назаренко). Багаторічний аналіз впливу низових пожеж на подальший ріст і розвиток лісових деревостанів за переліком основних критеріїв дає можливість створення прогнозів щодо подальшого розвитку насаджень (Tymoshchuk 2014). Дослідження В. О. Михайлова та С. В. Назаренка були націлені на виявлення та поширення ентомофауни в соснових лісах, на пісках і зрубках, розроблення ефективних заходів боротьби із коренегризами тощо.

Також необхідно згадати працівників виробництва, без відданої та цілеспрямованої праці яких неможливим було б втілення наукових ідей у життя та подальший їхній розвиток. Все трудове життя посвятив проектуванню, створенню та формуванню Дослідного лісництва в такому вигляді, яким воно є тепер, помічник лісничого І. А. Філіпов (роки роботи на підприємстві 1966–2009). Під пильним наглядом майстра лісу, а пізніше помічника лісничого В. Б. Кравченко (1990–1914 рр.) росли стандартні сіянці багатьох деревних і кущових порід у розсаднику Дослідного лісництва. На посаді лісничого та головного лісничого з 1986 р. працює уважний та дбайливий лісівник В. Є. Ткаченко Під його мудрим керівництвом було виконано великий обсяг складних виробничих завдань. Значних успіхів у сфері охорони та збереження лісу досягла Л. М. Андрійчук, яка обіймала посади інженера лісових культур і головного лісничого та працює на підприємстві з 2007 р.

Економічні негаразди в державі та недофінансування лісової галузі негативно вплинули на роботу ДП «Степовий філіал УкрНДІЛГА» останніми роками. Скорочено кількість тем, зменшилася кількість науковців. Водночас на сьогоднішній день продовжується

пророблення наукових тем, науковці активно беруть участь у конференціях, семінарах та нарадах, проводять лекції та екскурсії і з оптимізмом дивляться в майбутнє.

Висновки. За роки існування Нижньодніпровської науково-дослідної станції заліснення пісків і виноградарства на пісках (нині ДП «СФ УкрНДЛГА») виконано величезний обсяг науково-дослідних робіт, які стали складовими теоретичного обґрунтування ведення лісового і мисливського господарства на Нижньодніпровських пісках та комплексного їхнього освоєння. Це дало змогу не тільки зупинити рухомі піски, але й виростити понад 60 тис. га соснових насаджень на пісках, збагатити біорізноманіття шляхом створення мережі природоохоронних комплексів, організувати лісосировинну базу Херсонського ЦПК. На захищених від ерозії землях свого часу було закладено 6,2 тис. га виноградників, 2,3 тис. га садів. Масивні лісові насадження позитивно вплинули на кліматичні показники регіону.

На нинішньому етапі необхідне обґрунтування ступеня заліснення окремих піщаних арен з гідрологічної точки зору, розроблення системи лісгосподарських заходів щодо вирощування лісу з урахуванням природи кожної ари, уточнення нормативних даних щодо рубок догляду. З кожним роком зростає рекреаційне навантаження на лісові оази. Для вирішення зазначених питань необхідно поповнити штат філіалу науково-технічними кадрами та відновити відповідне фінансування.

ПОСИЛАННЯ – REFERENCES

Gladun, G. B. 2012. Tvorets' stepovoho lisu [Creator of steppe forest.] Lisovyy i myslyvs'kyu zhurnal [Forest and hunting magazine], 3: 21–23 (in Ukrainian).

Kohanyi, S. G., 1993. Vyprobuvannya riznykh vydiv sosny na Nyzhn'odniprovs'kykh piskakh // Lisova selektsiya, nasinnystvo ta introduktsiya v Ukrayins'kykh Karpatakh. Ivano-Frankivs'k: MLH Ukrainy. 105–106. (In Ukrainian)

Kohanyi, S. G. 1994. Pinetum na Nyzhn'odniprovs'kykh piskakh [Pinetum on the Low Dnieper sands]. In: II naukovy chytannya pam'yati Y. K. Pachoskoho. Kherson, Krayeznavchyy muzey, p. 26–27 (in Ukrainian).

Kryvokobylsky, I. M. 1937. Zalisennya Nyzhn'odniprovs'kykh piskiv [Afforestation of the the Low Dnieper sands]. In: Zbirnik prats' Tsyurupyns'koyi naukovo-doslidnoyi ahrolisomelioratyvnoyi stantsiyi. Kyiv, p. 41–65 (in Ukrainian).

Shaigas, I. M. 1996. Pravo na eksperyment [The right to experiment]. Lisovyy i myslyvs'kyu zhurnal [Forest and hunting magazine], 2: 26–27 (in Ukrainian).

Shaigas, I. M. 2015. Pro nevidpovidnist' velychyny myslyvs'koho resursu ekolohichnomu potentsialu uhid' [About the mismatch between hunting resource and economic capacity of lands]. In: Vyklyky XXI stolittya ta yikhnye vyrishennya u lisovomu kompleksi y dovkilli. Tezy dopov. uchasnykiv mizhnar. nauk-prakt. konf, 07-09 zhovtnya 2015 roku, Kyiv, KOMPRYNT, p. 198–199 (in Ukrainian).

Shevchuk, V. V. 2002. Istoria lisu na Nizhnodniprovs'kykh piskakh [History of forest on Low Dnieper sands]. Lisivnytstvo i ahrolisomelioratsiya [Forestry and Forest Melioration], 103: 3–7 (in Ukrainian).

Shevchuk, V. V. 2005. Lisy Nyzhnyodniprovs'kykh yak stabilizuyuchy antropohenny ta ekoloho-ekonomichnyy chynnyk Pivdny Ukrainy. Istoriya, suchasnist, perspektyvy [Low Dnieper forests as stabilizing, anthropogenic, ecological and economical factor of the South of Ukraine. The history, present and perspectives]. Lisivnytstvo i ahrolisomelioratsiya [Forestry and Forest Melioration], 108: 68–76 (in Ukrainian).

Topchevskiy, A. V. 1928. Aleshkovskie peski Khersonskogo okruga USSR i tseli organizatsii Aleshkovskoy peschano-meliorativnoy opytnoy stantsii [Aleshkovskie sands of the Kherson district of the Ukrainian SSR and the purpose of organizing the Aleshkovskaya sand-meliorative experimental station]. Trudy Aleshkovskoy peschano-meliorativnoy opytnoy stantsii [Proceedings of Aleshkovskaya sand-meliorative experimental station], 1: 7–11 (in Russian).

Tymoshchuk, I. V. 2014. Rezul'taty bahatorichnoho vyvchennya pislyapozhezhnoyi stiykosti Nyzhnyodniprovs'kykh shtuchnykh sosnovykh lisiv [Results of long-term study of post-fire resiliency of artificial pine stands growing on Low Dnieper sands]. In: Ekolohizatsiya staloho rozvytku informatsiynoho suspil'stva. Materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. molodykh uchenykh, stud., aspirantiv. Kharkiv, KHNAU, p. 176–178 (in Ukrainian).

Vinogradov, V. N. 1970. Oazisy v piskakh [Oases in the sands]. Odessa, Mayak, 72 p. (in Russian).

Fomin V. I., Shevchuk V. V., Tymoshchuk I. V., Shaigas I. M.

90 YEARS OF SAND AFFORESTATION

State Enterprise “Steppe Branch of Ukrainian Research Institute of Forestry and Forest Melioration named after V. M. Vinogradov”

The article gives a brief historical overview of the activities in the State Enterprise “Steppe Branch of URIFFM” for 90 years, from its creation to our days. The prerequisites for the creation of a scientific enterprise in the field of afforestation and stopping the movement of the Low Dnieper sand arenas are described. The long-term positive and negative experience of sand afforestation allowed stating the scientific idea about the expediency of integrated development of the sands and pure pine stands planting. The list of the main scientific subjects covered by the employees of the enterprise and achievements scientific research is described. Information is provided on the administrative staff, in particular directors, for the entire period of the enterprise's existence. Factors of increase in species biodiversity during the entire period of afforestation of sand arenas have been revealed. The attempts to create nature protection complexes, which included an artificial water reservoir surrounded by plantings of deciduous and shrubby species, are mentioned. A number of scientific challenges and today's priorities in the sphere of afforestation of the Lower Dnieper sands and the preservation of forest areas in proper condition are listed.

Key words: afforestation, integrated sand development, pure pine stands, scientific achievements, Low Dnieper sand arenas, species.

Фомин В. И., Шевчук В. В., Тимощук И. В., Шейгас И. Н.

90 ЛЕТ ОБЛЕСЕНИЯ ПЕСКОВ

Государственное предприятие «Степной им. В. М. Виноградова филиал Украинского ордена «Знак Почета» научно-исследовательского института лесного хозяйства и агролесомелиорации им. Г. М. Высоцкого»

В статье кратко представлены важные этапы деятельности государственного предприятия «Степной филиал УкрНИИЛХА» за 90 лет, начиная от его создания и до наших дней. Описаны предпосылки необходимости создания научного предприятия для решения проблем облесения и остановки движения Нижнеднепровских песчаных арен. Накопленный многолетний положительный и отрицательный опыт облесения песков позволил сформировать научную мысль о целесообразности комплексного их освоения и посадки монокультур сосны. Описан перечень основных научных тематик, проработанных специалистами предприятия, а также достижения в области научных исследований. Представлена информация о руководстве, в частности о директорах, за весь период существования предприятия. Выявлены факторы увеличения видового биоразнообразия за весь период облесения песчаных арен. Упомянуто о попытках создания природоохранных комплексов, в состав которых входил искусственный водоем, окруженный посадками лиственных и кустарниковых пород. Приведен ряд первоочередных научных проблем и приоритетов современности в сфере облесения Нижнеднепровских песков и сохранения лесных массивов в надлежащем состоянии.

Ключевые слова: облесение, комплексное освоение песков, монокультуры сосны, научные достижения, Нижнеднепровские песчаные арены, порода.

E-mail: stepfilial@ukr.net

Одержано редколегією: 23.05.2017